

Teoria etică a lui Richard M. Hare

Toate teoriile etice au fost supuse unor critici acerbe de către susținătorii altor teorii. Despre utilitarism, bunăoară, s-a spus că este *neoperațional* (noi nu am putea prezice toate consecințele relevante ale acțiunii, nici toate alternativele acționale, nici nu am putea măsura fericirea, iar cântărirea reciprocă a consecințelor ar fi mai mult o chestiune de intuiție decât de calcul obiectiv). Apoi, s-a spus că utilitarismul duce la *evaluări morale flagrant greșite*, justificând marile inegalități în distribuție, încălcarea unor drepturi dacă prin aceasta se maximizează utilitatea, utilizarea politicii „țapului ispășitor”, în fine, căderea într-un fel de machiavelism etic în care un scop bun justifică utilizarea oricărui fel de mijloc. Și cu toate aceste critici, utilitarismul (ca și kantianismul) a spuraviețuit și s-a întărit, nuanțându-se.

Utilitarismul și kantianismul sunt considerate îndeobște cele două mari teorii etice ale erei moderne; ele sunt privite de cei mai mulți autori ca două poziții polare în filosofia morală, care au generat, în destule situații, evaluări opuse ale aceluiași act. Pentru un utilitarist acțional simplu, a sacrifica o viață pentru a salva altele zece e un act moral; pentru un kantian nu. Un asemenea conflict li s-a părut unor comentatori atât de alarmant încât au căutat soluții alternative, acuzând marile teorii etice că mai mult ne adâncesc în confuzie decât reușesc să ne lumineze. Am sugerat deja, în capitolul anterior, de ce situația nu mi se pare atât de dramatică, din moment ce *aceeași* teorie, să zicem cea utilitaristă, poate duce de una singură la evaluări diferite ale aceluiași act. De fapt, ceea ce se numește „utilitarism etic” nu e o teorie, ci un *șir* de teorii tot mai sofisticate. Și același lucru e valabil pentru orice altă teorie. Nici un test etic elaborat până acum nu a reușit să fie un algoritm moral, ci doar un mijloc menit să ne *ajute* la mai buna structurare a deliberării etice, fără a asigura prin el însuși o evaluare definitivă a cazului analizat. Verdictele testelor morale sunt întotdeauna probabile și revizuibile.

Utilitarismul, kantianismul, etica virtuții etc. sunt teorii care ne oferă nu numai teste *diferite* de evaluare morală, ci și explicații *diferite* ale fenomenului moral. Cum am putea alege între aceste oferte? Dacă în mod repetat un utilitarist și un kantian, utilizând limbaje și metode diferite, fac evaluări și dau explicații diferite aceluiași act, cea mai evidentă soluție de a ieși din încurcătură ar fi să *adoptăm* numai una dintre aceste teorii și să privim lucrurile în mod coerent exclusiv prin ochelarii ei. Să ne declarăm, de pildă, utilitariști. Dar în ce fel am putea deveni utilitariști? Căci una e să studiezi sau să predai utilitarismul și alta e să *adopti* doctrina utilitaristă, să te declari sincer utilitarist. Există mai multe căi de a *adopta* o teorie etică.

Prima, asumând-o *dogmatic* (e.g. codul etic creștin, codul principiilor eticii și echității comuniste etc.). Temeiul adoptării teoriei nu e, în acest caz, unul rațional ci unul irațional (credința religioasă, un crez politic, presiunea politică într-un regim totalitar, tradiția). În acest caz, nu trebuie să-ți justifici opțiunea; într-un fel, te naști cu ea. E drept că pentru un spirit filosofic, dubitativ, această manieră nu e deloc convingătoare.

A doua, *eliminând critic teoriile rivale* (aceasta a fost strategia lui Kant și a lui Mill). Mill se detașează printr-o susținută polemică de kantianism și de teoria simțului moral folosind argumente raționale. Kant se delimitează, la rândul-i, de tot ceea ce el numește „etici heteronome” folosind tot argumente raționale. Aceasta e procedura uzuală în marile școli moderne de etică filosofică: să arăți că teoria ta e singura bună pentru că teoriile rivale sunt greșite. Atât Mill, cât și Kant au oferit, în plus, și un argument pozitiv în sprijinul propriilor teorii: celebrele lor „demonstrații” ale

principiului moralității (din păcate, nu prea reușite). Metoda aceasta nu a dus totuși la rezultatul scontat, teoriile criticate rămânând în picioare și dezvoltându-se în continuare. Se vede că procesul de dislocare/adoptare a unei teorii nu e unul pur rațional sau logic.

A treia cale e prin *sinteza teoriilor rivale* (aceasta e strategia ingenioasă a lui Aristotel, dar și a lui R. M. Hare): nu vom încerca să eliminăm total teoriile rivale (ceea ce am văzut e că nici nu se poate), ci le vom „scutura” de părțile lor bune și de cele rele, pe primele integrându-le în propria noastră teorie. E ceea ce încearcă să facă Hare atunci când spune că vrea să construiască unui *sui generis* „utilitarism kantian”!

Richard M. Hare (1919 – 2002) a fost un important filosof englez al moralei¹. Instruit la Oxford în anii 30 ai secolului al XX-lea, el a fost profesor în aceeași universitate, după ce a făcut războiul pe frontul din Asia, unde a căzut prizonier. Moda vremii în universitățile engleze era așa-zisa teorie etică „emotivistă”, conform căreia discursul moral nu e decât un instrument de persuasiune, o formă de propagandă. Marea tradiție rațională în filosofia morală, începută de Platon, părea să fi apus. Dar Hare nu s-a lăsat captat de acest curent de opinie, ci s-a arătat atras mai mult de cursurile despre Kant, din care a învățat că discursul moral e unul tipic imperativ și ține de domeniul rațiunii, nu al influențării comportamentului cu mijloace cvasi-raționale. Studiul utilitarismului britanic, pe de altă parte, i-a oferit ceea ce el a numit singura metodă de evaluare morală efectiv aplicabilă. A predat la Oxford (la Colegiile Balliol și Corpus Christi) și în S.U.A. în tradiția „filosofiei analitice”, o manieră de a filozofa specifică lumii anglo-saxone.

Ce este „filosofia analitică”? Senturile acestei expresii sunt multiple. Ea nu e o școală filosofică, nici un curent de idei, ci un *stil* de filosofare. Într-o accepțiune foarte largă, acreditată de *Societatea Europeană de Filosofie Analitică*, „filosofia analitică se caracterizează în primul rând prin urmărirea *clarității*, prin insistența pe *argumentarea filosofică explicită* (folosind adesea instrumentele logicii formale) și prin cerința ca orice concepție exprimată să fie supusă unei discuții și *evaluări critice*, riguroase din partea unor specialiști în domeniu. În plus, așa cum sugerează și aceste

---

¹ Pentru detalii, vezi volumul de traduceri *Filosofia morală a lui R. M. Hare* (editat de Valentin Mureșan), Editura Paideia, 2006. Pentru o dezbatere în jurul disputei „contintntali” – „analitici”, vezi V. Mureșan (ed.), *Între Wittgenstein și Heidegger*, Alternative, 1998.

trăsături, există o deosebit de strânsă legătură între filosofia concepută în acest fel și *științe*". Aceasta nu înseamnă că ea s-ar reduce la filosofia științei, ci numai că e mai apropiată de *spiritul* științei decât de cel al artelor sau teologiei. De regulă, filosofia „analitică” e pusă în contrast cu cea „continentală” (mai literară și mai hermeneutică), un obicei pe cât de comod pe atât de inadecvat, căci valorile și aspirațiile filosofiei analitice sunt considerate a fi universale. Nu numai că ea este filosofia „oficială” în Anglia, America de Nord, Australia etc., dar la Oxford sau Cambridge se învață etică analitică împreună cu Aristotel sau cu Kant. E drept că, în calitate de paradigmă de filosofare aparte, conștientă de sine, filosofia analitică e specifică doar secolului al XX-lea.

Ca orice mare paradigmă stilistică în filosofie, filosofia analitică a avut etapele ei. În vremea studenției lui Hare domina ceea ce s-a numit “filosofia lingvistică” (a nu se confunda cu „filosofia limbajului” – o ramură a filosofiei, ca și „filosofia fizicii”). Filosofia lingvistică era un pattern de filosofare în interiorul căruia se spera ca toate problemele filosofice tradiționale (ontologice, metafizice, etice etc) să poată fi reformulate și rezolvate ca probleme de limbaj. Ea oferea metode de analiză și mai ales de *clarificare* a limbajului (în primul rând logica matematică) pentru a rezolva asemenea probleme privind înțelegerea lumii. Iată de ce, în domeniul eticii, prima jumătate a secolului al XX-lea a fost o epocă dominată total de cercetările de „meta-etică”, adică de investigarea problemelor morale prin intermediul cercetării proprietăților *limbajului* moral și cunoașterii morale. Se studia *binele* moral nu prin interogații despre "Forma" divină și eternă a acestuia la care toate lucrurile obișnuite "participă" (Platon), ci prin cercetarea proprietăților și a felului cum funcționează în limbă cuvântul „bun”, în diversitatea accepțiunilor lui, morale și nemorale.

Etica filosofică din anii 30-40 era divizată didactic în așa-zisa etică de ordinul I (“etica normativă”), unde întâlnim marile teorii etice tradiționale (utilitarismul, kantianismul etc.) – un domeniu al reflecției etice aflat pe atunci într-un con de umbră. Era apoi etica de ordinul II (sau “meta-etica”) – o cercetare întreprinsă adesea cu mijloacele oferite de logica matematică *despre* teoriile etice și limbajul moral. La acestea s-a adăugat începând cu anii 60 „etica aplicată” - aplicarea cercetărilor etico-teoretice la dezbaterile sistematice a unor teme fierbinți ale agendei publice americane: avortul, eutanasia, drepturile minorităților, etica medicală etc.

R. M. Hare preia aceste distincții. În limbajul său, e util să distingem mai întâi “**etica teoretică**” sau “**formală**”, adică **meta-etica**, deci studiul limbajului moral și al logicii conceptelor morale. Aceasta reprezintă pentru el analogul a ceea ce era „etica pură” pentru Kant: adică fundamentul *a priori* (logic) al „eticii empirice”. Analogul acesteia din urmă e ceea ce Hare numește “**etica de substanță**”, adică teoriile etice normative, cum e cea utilitaristă; acestea urmăresc explicarea fenomenului moral și formularea unui canon valid de argumentare și evaluare morală pentru a ști în mod întemeiat ce e moral și ce nu e moral *să facem*. Meta-etica nu ne spune ce e bine sau rău să facem, ci ce *înseamnă* cuvintele și propozițiile morale. În fine, „etica aplicată” nu mai reprezenta la mijlocul secolului trecut doar o idee de viitor, ci o realitate în plină efervescență sub influența căreia Hare a scris multe eseuri și a înființat un centru de cercetare. El recunoștea, de altfel, că întreg efortul său teoretic de unificare a kantianismului și utilitarismului, de găsim a unei metode eficiente de evaluare morală, a fost făcut în vederea *aplicării* teoriei la dezbaterile etice practice rămase, după părerea sa, fără busolă.

Pe linia lui Wittgenstein (“orice filosofie este o critică a limbajului”), Hare era convins că **prima sarcină a filosofiei morale** ca „filosofie lingvistică” este *înțelegerea mai bună a problemelor morale prin înțelegerea cuvintelor morale, a*

propozițiilor morale și a raționamentelor morale. Pe scurt, rolul principal al filosofiei morale e să ne ajute să gândim mai bine – adică mai rațional – chestiunile morale; să înțelegem mai bine logica discursului moral. "Funcția filosofiei morale - sau, în orice caz, speranța pentru care o studiez eu - este aceea de a ne ajuta să gândim mai bine problemele morale înfățișând structura logică a limbajului în care e exprimată această gândire". Aceasta e, de fapt, sarcina meta-eticii. Moralizarea sau predica morală nu cade în sarcina filosofilor, ci a preoților, politicienilor sau ziariștilor. Convingerea lui Hare era că aparentele dezacorduri dintre filosofi pot fi rezolvate de îndată ce au fost eliminate confuziile de limbaj ce le sufocă dialogul. Acestui țel și-a dedicat el eforturile, fiind mereu tentat să creadă că reținerile colegilor față de teoria sa și criticile adresate acesteia se datorau tocmai prezenței unor asemenea confuzii de limbă. În opinia filosofului de la Oxford, unele dintre cele mai generale cuvinte folosite în discursul moral ("trebuie", "necesar", "bine", "corect") sunt cuvinte care pot fi clarificate convingător pentru toți oamenii, și anume printr-o analiză *logică* a limbajului moral. Căci logica e un limbaj exact și *universal*. Hare era încurajat în acest sens de faptul că în acea epocă se constituia „logica deontică”, adică varianta de logică matematică pentru limbajul regulilor, adică al propozițiilor de tipul „E obligatoriu p”, „E interzis p”, „Trebuie p”, tipice pentru limbajul moralei. De aici se inspiră concluzia sa, stranie la prima vedere, că “etica” – mai exact, ceea ce el numește “etica teoretică” - trebuie privită ca parte a “logicii filosofice” (în speță, a “logicii deontice”) sau măcar ca fiind întemeiată pe aceasta.

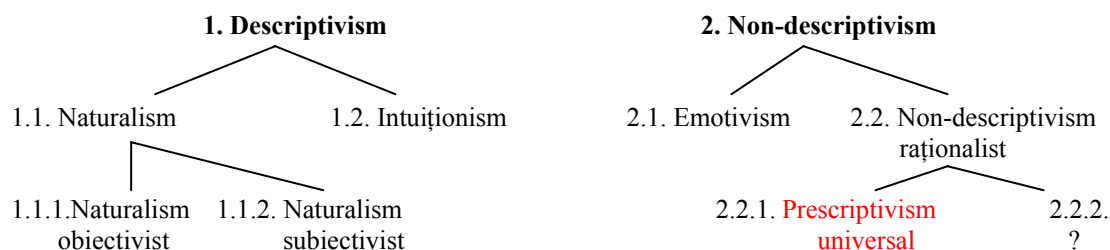
Proiectul unificaționist al lui Hare se inspiră din metoda diaporematică a lui Aristotel: „Cea mai bună cale de a-ți proteja propria teorie este de a încorpora în ea toate adevărurile asupra cărora insistă susținătorii teoriilor rivale. Dacă, așa cum cred eu, aproape toate teoriile etice conțin un anumit element de adevăr, cea mai bună cale de a construi o teorie viabilă este să aduni elementele de adevăr din fiecare și să le folosești pentru construirea propriei teorii. Îți sfătuiesc să faci acest lucru pe toți cei ce urmăresc o carieră în filosofie”. Ceea ce propune Hare este așadar o teorie *unificată* a moralei, fundamentată în stil kantian, adică *a priori*, locul „metafizicii moravurilor” fiind luat acum de o *logică* a limbajului moral (o anume meta-etică).

Balliol College, Oxford, locul unde a studiat și a predat Hare

Primul proces de unificare are loc la nivel meta-etic. Mai multe erau curentele meta-etice care s-au succedat până la mijlocul secolului al XX-lea: *naturalismul* meta-etic (Bentham, Mill, Spencer), *intuiționismul* meta-etic (Moore, Prichard, Ross) și apoi *emotivismul* meta-etic (Ayer, Stevenson). Ultima noutate în universitățile britanice din vremea tinereții lui Hare era emotivismul. Spirit critic și polemic, filosoful nostru s-a înscris deîndată în curentul care *contesta* această doctrină „iraționalistă”, urmărind reabilitarea unei meta-etici „raționale” care să nu ignore totuși elementele viabile din emotivism, dar să-l depășească. Acest vis s-a materializat în propria teorie meta-etică numită „prescriptivism universal”. Din tezele acesteia autorul spera să *deducă logic* un canon *a priori* de judecare morală, adică un test perfect valabil pentru un observator ideal, să arate că acest canon logic seamănă cu ceea ce noi numim modul de gândire *utilitarist* și să întemeieze pe el, la nivel normativ, o *procedură de decizie* sau *test* etic utilitarist. În acest fel și-a propus Hare să „demonstreze” în stil kantian - adică printr-un demers *a priori*, obiectiv, strict logic - utilitarismul. Al doilea proces de unificare are loc la nivel etic-normativ: aici trebuiau cuplate utilitarismul și kantianismul pentru a rezulta un hibrid, un “utilitarism kantian”, finalizat în testul „celor două niveluri ale gândirii morale” care nu e altceva decât o procedură utilitaristă pe două niveluri inspirată de cea a lui Mill, dar obținută în mod surprinzător din premise kantiene.

Să urmărim mai în detaliu acest proces de unificare așa cum a avut el loc la nivel meta-etic. Teoriile meta-etice existente sunt prezentate în această taxonomie :

Există, desigur, și alte clasificări în literatura de specialitate. La Hare, principala diviziune este aceea dintre *descriptivismul* meta-etic și *non-descriptivismul* meta-etic. Ce susțin, în esență, aceste două tipuri de teorii meta-etice cu privire la semnificația limbajului moral?

Descriptivismul meta-etic e un curent filosofic având în centru teza că, în ciuda aparențelor contrare, propozițiile morale *descriu fapte*, la fel ca și propozițiile fizicii și chimiei. Poate părea straniu, dar așa e interpretat acum limbajul moral al teoriei lui Mill. Cred că Mill - cu distincția sa dintre știință și artă - ar fi protestat. Morala are, în această viziune, toate șansele să devină o știință și să ne furnizeze *adevăruri factuale*, verificabile empiric, despre, să zicem, moralitatea sau imoralitatea războiului din Vietnam. În sfârșit, se bucura lumea, avem posibilitatea să aflăm dacă războiul din Vietnam a fost moral sau nu. Ce fel de fapte descriu propozițiile morale? Unii susțin că nu există decât fapte fizice (naturale) și că ele descriu asemenea fapte; alții că ar exista și « fapte morale » *sui generis*. Descriptiviștii susțin așadar că propozițiile morale “Furtul este incorect moral” și “Ion este bun” nu numai că au aceeași formă logică (un predicat se spune despre un subiect) cu propozițiile factuale “Acest automobil este roșu” sau „Cuprul este un conducător de electricitate”, dar au și același tip de înțeles: ele spun ceva adevărat despre lume. Cum toate atribuie o proprietate unui subiect (“S are proprietatea P”) se ridică întrebarea: ce fel de

proprietate e aceasta? Există oare proprietăți specific morale sau toate proprietățile sunt fizice (sau, mai general, naturale)? Aici apar diviziunile.

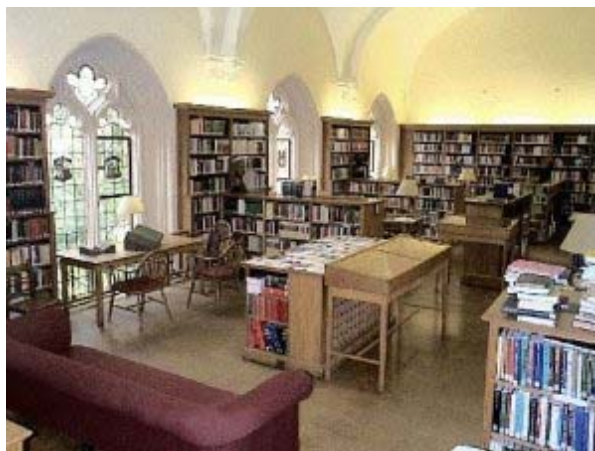
Descriptivismul naturalist e specia de descriptivism care susține că predicatul P din propozițiile morale desemnează o proprietate *naturală*, empirică. Se spune că J. S. Mill e un naturalist pentru că *definiște* predicatul “corect moral” prin ceea ce maximizează “binele”, iar “binele” prin „ceea ce produce mai multă durere decât plăcere” – o proprietate empirică, verificabilă prin observație directă; predicatul moral “bun” (sau “dezirabil”) este așadar redus definițional la *fapte observabile* de tipul „nu minte, nu fură etc.” Mill susține că limbajul “artei moralității” e un limbaj prescriptiv, non-descriptiv, dar în realitate - spun criticii - lucrurile nu stau așa. El comite o “eroare”, eroarea de a presupune fără să-și dea seama că limbajul moral e unul descriptiv (G. Moore). După tipul de proprietăți naturale avute în vedere - obiective sau subiective (mentale) - naturalismul poate fi: **obiectivist**, atunci când propozițiile morale descriu *fapte obiective*. De pildă, în această interpretare, propoziția morală “Ion este bun” înseamnă “Ion nu fură, nu minte, etc.” Adevărul ei e testabil ca și în cazul oricărei propoziții fizice, prin cercetarea empirică a faptelor: investighez dacă Ion minte etc. pentru a vedea dacă e „bun”. Adevărul unei propoziții e în acest caz corespondența ei cu faptele obiective.

Dacă faptele naturale sunt subiective (mentale) vom avea un naturalism **subiectivist** - propozițiile morale descriu în acest caz *fapte subiective* (atitudinile vorbitorului). De pildă, propoziția morală „Ion este bun” înseamnă de data aceasta “Eu îl *aprob* pe Ion”, aprobarea fiind o stare mentală accesibilă prin introspecție. Propoziția e *descriptivă*, căci ea spune că eu *am* această stare mentală. Se afirmă că naturalismul *reduce valorile la fapte* pentru că pretinde să reducă definițional termenii valorici (morali) la termeni descriptivi (factuali) și propozițiile morale la propoziții factuale adevărate sau false. Această reducere e numită de filosoful britanic G. Moore, într-o celebră lucrare, *Principia Ethica* (1903), “eroarea naturalistă”. El era convins că o mare parte a filosofiei morale de până la el ar fi pasibilă de o asemenea „eroare”: căci dacă spun că termenul “bun” se definește prin „(starea mentală de) plăcere” (cum spun Bentham și Mill), atunci nu mai putem spune (pentru că ne auto-contrazicem) “Plăcerea nu este bună” (deși noi spunem adesea aceasta și trebuie să fim lăsați s-o spunem în continuare). Asemenea critici, și altele, au dus la erodarea credibilității descriptivismului naturalist și la adoptarea unei variante „intuiționiste” de descriptivism (G. Moore, H. Prichard, D. Ross).

Descriptivismul intuiționist susține că predicatul P desemnează o proprietate non-naturală, *morală* sui generis (“bunătatea”) iar propozițiile morale descriu *fapte morale sui generis*. Deci alături de proprietăți fizice cum ar fi „cald”, am avea și proprietăți morale cum ar fi „bunătate”. E reabilitată astfel separația *de natură* dintre domeniul valorilor și domeniul faptelor, subminată se susținătorii naturalismului, spre bucuria celor ce susțineau că în domeniul valorilor nu putem face știință. De exemplu, propoziția morală “Ion este bun” înseamnă acum: “Ion are proprietatea *morală* a bunătății” (care, nefiind naturală, nu poate fi percepută prin simțuri, ci doar “intuită” printr-un “simț moral” *sui generis*). Vedem că și vechea teorie a „simțului moral”, atât de criticată de Mill, e reanimată cu acest prilej. La fel de dubioase ca și facultatea unui simț moral au părut aceste așa-zise „proprietăți valorice *sui generis*”, distincte de cele fizice, chimice sau psihice. Criza intuiționismului cauzată de aceste teze „stranii” a generat o orientare a meta-eticii spre iraționalism: au apărut autori ingenioși care au susținut pur și simplu că propozițiile morale *nu descriu nici un fel de fapte* (non-descriptivism). Dar ce fac? Ele *exprimă* sentimente.

Non-descriptivismul iraționalist numit **emotivism** susține teza că propozițiile morale nu descriu nici fapte obiective, nici fapte subiective, ci joacă cu totul alte funcții, anume *exprimă* sentimente și *influențează* atitudini, *convinc* auditoriul și *determină comportamente*. Emotivismul meta-etic susține că propozițiile morale nu descriu nimic, ci sunt mijloace de manifestare, de exteriorizare a emoțiilor și atitudinilor, de influențare a comportamentului interlocutorului, fiind asemănătoare ca funcție reclamelor și propagandei. Etica, susțin emotiviștii, nu e o ramură a filosofiei raționale, ci a propagandei (A. Ayer, C. Stevenson). Bunăoară, propoziția “Ion este bun” nu spune ceva despre Ion sau despre atitudinile vorbitorului, ci *manifestă* (*evince*) sau *exprimă* un sentiment de admirație al vorbitorului față de Ion, sentiment pe care vrea să-l transmită și auditorului. E ca și cum ar striga: “Ion, bravo!”. Termenii morali “bun”, “corect” etc. nu desemnează proprietăți ale acțiunilor sau persoanelor, ci sunt sunete fără semnificație prin care ne manifestăm sau exprimăm emoțiile; la fel facem printr-o interjecție cum e “ura” – ea nu spune ceva, nu are un înțeles cognitiv. Tocmai de aceea propozițiile morale nu sunt adevărate sau false. Așa-zisele propoziții morale nici măcar nu sunt propoziții propriu-zise, ci mijloace de manifestare a sentimentelor și de influențare causală a comportamentului preopinienților.

Partea rea a acestei interpretări e că propozițiile morale astfel înțelese nu se supun regulilor logicii – ceea ce echivalează cu o cădere în *iraționalism*! Rezultă că în etică nu ar mai fi posibilă argumentarea logică și dezbaterea rațională. Nu mai putem ști acum dacă războiul din Vietnam a fost moral sau nu. Ne putem doar exprima adeziunea sau revolta față de războiul din Vietnam, așa cum și facem în demonstrațiile de stradă sau în discursurile politice. Dar disputa rațională pe tema acestui subiect (“există războaie morale?”) ne este interzisă din motive filosofice, nu politice. O adevărată catastrofă pentru Hare, obișnuit să celebreze în activitatea numită „filosofică” standardele cele mai înalte de argumentabilitate rațională. Și, dintr-o dată, un întreg teritoriu tradițional filosofic – etica – e exilat în afara filosofiei raționale. Nu întâmplător, așadar, tânărul Hare s-a angajat cu toate forțele în încercarea de a depăși impasul iraționalist în care îi adusese emotivismul, inventând o formă de *raționalism* meta-etic astfel gândit încât să nu presupună reîntoarcerea la descriptivism (un curent la fel de contestat).

Balliol College, biblioteca

Meta-etica lui Hare e, așadar, un **non-descriptivism raționalist**: după ce descriptiviștii susținuseră că propozițiile morale au un înțeles descriptiv, iar emotiviștii că nu au un înțeles descriptiv, ci unul emoțional sau expresiv, Hare vine și susține că propozițiile morale au atât un înțeles *descriptiv* cât și unul *evaluativ*, deși acesta din urmă nu e unul emoțional sau expresiv (cum susțineau emotiviștii), ci unul *prescriptiv*. Aceasta e teza centrală a teoriei meta-etice a lui Hare numită „**prescriptivism universal**”: propozițiile morale sunt *prescripții universalizabile* care respectă regulile logicii deontice (i.e. logica normelor, un capitol al logicii modale). Influența lui Kant se simte aici, atât în ideea de prescriptivitate (limbajul moral e o specie de limbaj prescriptiv), cât și în ideea de universalizabilitate (altfel înțelegea decât la Kant).

În interpretarea lui Hare, propoziția morală “Ion este bun” *spune* ceva despre Ion (că nu fură, nu minte etc.) și acesta e “înțelesul său descriptiv”; dar totodată ea *recomandă* sau *prescrie* ceva (acest fel de-a fi al lui Ion) și acesta e “înțelesul său prescriptiv” sau “evaluativ”. Prin urmare, specificul propozițiilor morale nu constă în aceea că exprimă un sentiment sau te *determină* să faci ceva (cum susțin emotiviștii), ci în aceea că îți *spun* ce să faci. Diferența dintre a-ți *spune* ce să faci și a te *face* să faci e aceeași ca și diferența dintre un *sfat* și o *amenințare*; dintre *ghidarea* comportamentului și *cauzarea* lui. Una e să te sfătuiască să te căsătorești, alta e să te amenințe că dacă nu o faci te dezmoștenesc. Propozițiile morale sunt așadar *prescripții*; ele mai presupun și că persoana sau acțiunea recomandată (subiectul propoziției) posedă niște *proprietăți naturale* în virtutea cărora fac prescripția.

Acestea au fost curentele meta-etice care s-au succedat până în vremea lui Hare. Strategia unificatoristă a autorului nostru a constatat în exploatarea părților bune ale fiecărui curent și în lăsarea deoparte a părților rele; evident, judecând lucrurile după propriile sale intenții și opțiuni teoretice. Urmând această metodă el și-a construit propria poziție. De pildă, a remarcat la curentul *naturalist obiectivist*, ca părți bune, faptul că a sesizat corect rostul teoriei etice, anume acela de a arăta, prin analiza conceptelor morale și a logicii lor, cum putem *raționa corect* cu privire la problemele morale. De asemenea, acest curent a sesizat că propozițiile morale sunt formulate despre acțiuni pe baza anumitor *temeiuri* (proprietăți non-morale ale acțiunilor): e.g. o acțiune e imorală *pentru că* e o acțiune de a produce durere cuiva. Un aspect slab al acestui curent e acela că a redus definițional cuvintele morale la cuvinte non-morale („eroarea naturalistă”) și altele.

Tot așa, *naturalismul subiectivist* e interesant prin aceea că ne-a arătat că sensul expresiei „un act e greșit” este „eu îl dezaproab”; și chiar dacă lucrurile nu stau la rigoare așa, ceva din *atitudinile* agentului ar trebui să figureze totuși în judecățile morale – deci această pistă ar merita să fie explorată.

Intuiționismul a reabilitat raționalitatea discursului moral făcând din nou inteligibile disputele morale: adică ne-a permis să spunem că propoziția “Trebuie X” *contrazice* logic propoziția “Nu trebuie X”, după ce subiectivismul subminase această posibilitate. Căci în interpretarea subiectivistă, „Trebuie X” înseamnă „Eu aprob X”. Or, când Ion zice „Eu aprob X” și Vasile zice „Eu nu aprob X” ei nu se contrazic, căci fiecare își descrie *propria* stare mentală, ambele propoziții fiind adevărate, deși una e negația celeilalte! Negația logică nu funcționează în acest limbaj. Dar noi știm prea bine că *avem* dispute în discursul moral și am vrea ca ele să fie raționale, bazate pe argumente logice; or, subiectivismul ne dezvăluie că atunci când doi interlocutori se contrazic, ei ... nu se contrazic *de fapt*. Meritul intuiționiștilor mai e și acela că au evidențiat faptul că “intuițiile” (în sensul de obiceiuri morale încetățenite prin tradiție,

incontestabile, evidente) au un mare rol în gândirea morală, rol pe care Hare îl va exploata din plin. Partea nesatisfăcătoare e că felul în care ei au tratat aceste „intuiții” face ca ele să nu se explice pe sine (de ce avem aceste „intuiții” și nu altele; cum alegem între două „intuiții” care se contrazic) și deci să nu poată fi suprema curte de apel în judecata morală, așa cum au sperat susținătorii lor.

În fine, *emotivismul*, deși respins din varii motive, pe care le-am amintit deja, are ca parte bună faptul că a înlăturat descriptivismul și a arătat că judecățile morale fac mai mult decât să descrie. Ce anume fac? Spunând că ele *determină* comportamentul, emotiviștii nu au reușit să le explice corect. O bună meta-etică ar trebui căutată, așadar, în direcția unui non-descriptivism care să depășească iraționalismul emotiviștilor.

Una peste alta, scrutând atent plusurile și minusurile tuturor doctrinelor etice rivale, Hare poate conchide provizoriu că propozițiile morale au o dimensiune descriptivă, dar nu numai; că ele trebuie să se refere și la „atitudinile” agenților față de acțiune (dar nu așa cum spun subiectiviștii și emotiviștii); că trebuie să respecte regulile logice, deci să facă posibilă argumentarea morală; în fine, că, între anumite limite, ele pot fi privite ca „intuiții” morale deși nu se pot explica (justifica) pe sine ca intuiții; au nevoie de un alt principiu care să le explice.

În rezumat, din survolarea tuturor acestor teorii meta-etice rezultă că propozițiile morale (valorice) ar putea fi privite ca propoziții ce *descriu* o stare de fapt: în această accepțiune ele îți spun *cum ești* sau *ce faci*; aceasta e poziția descriptiviștilor. În interpretarea emotiviștilor, ele manifestă emoțiile, atitudinile vorbitorului și încearcă să le inducă în auditor: te *determină* să faci ceva. Propunerea originală a lui Hare este: propozițiile morale *prescriu* o conduită, ele îți *spun* ce să faci.

Dar și propozițiile la modul (gramatical) imperativ sunt propoziții prescriptive. Totuși, ele nu se confundă cu propozițiile morale. Când îi spun, într-o bună zi, lui Silviu Prigoană: „Divorțează!”, eu folosesc un imperativ simplu, valabil *hic et nunc*. O propoziție morală nu poate fi valabilă atât de restrictiv, căci în acest caz nu s-ar explica nici rolul ei de coeziune socială, nici educația morală bazată pe tradiție etc. Ambele fenomene presupun că propozițiile morale sunt valabile pentru mai mulți agenți și au o stabilitate în timp. Care e, așadar, diferența dintre „Divorțează!” și „Divorțul este incorect moral”? Căci ambele sunt propoziții prescriptive, dar numai ultima are forma unei propoziții morale. Pentru a determina specificul discursului moral mai trebuie să aprofundăm meta-etica lui Hare.